

I. Dönem TBMM'de Kozan Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri

The Activities of the Kozan Deputies in the 1th Term of
Grand National Assembly of Turkey

ÖZET

30 Mayıs 1926 Tarih ve 877 Sayılı Kanun ile Adana vilayetinin ilçesine dönüştürülen Kozan, I. Dönem TBMM'de Türk siyasetinin önemli isimleri tarafından temsil edilmiş bir şehirdir. Kozan; I. Dönem TBMM'de II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak), Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kurucusu Dr. Mustafa Bey (Mustafa Elvan Cantekin), TBMM'de milletvekillerinin yemin ile göreve başlaması konusundaki önerenin sahibi Dr. Fikret Bey (Takiyettin Fikret Onuralp), I. Meclis'in "Kurucu Meclis" olarak toplanması konusundaki Mustafa Kemal Paşa'nın fikrinin değişmesinde etkili olmuş sivil idarecilerden Sivas Valisi Reşit Paşa (Reşit Ronabar) ve Fransız işgaline kadar Kozan Belediye Başkanlığı görevini yürüten Hüseyin Bey (Hüseyin Çelik) tarafından temsil edilmiştir.

Çalışmamız üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde I. Dönem Kozan milletvekili olarak görev yapan Dr. Fikret Bey, Dr. Mustafa Bey, Fevzi Paşa, Hüseyin Bey ve Reşit Paşa'nın kısa özgeçmişleri, ikinci bölümde Kozan milletvekillerinin encümen üyelikleri, grup üyelikleri ile milletvekillerinin TBMM'deki faaliyetleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise milletvekillerinin katıldıkları oylamalar ile İstiklâl Mahkemeleri Kanunu, Başkomutanlık Kanunu, Saltanatın Kaldırılması gibi önemli olaylarla ilgili kararlara katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen verilerin yoğunluğu nedeniyle milletvekillerinin TBMM'deki faaliyetleri sayısal olarak verilmiştir. Milletvekillerinin faaliyetlerinden içlerinden önemli görülenlerden örnekler verilerek Meclis'te nasıl bir duruş sahibi olduğu, çalışmalarının hangi yönde gerçekleştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kozan, TBMM, Milletvekili, Seçim.

Tekin İDEM
Yrd. Doç. Dr.

Batman Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,
tekin.idem@batman.edu.tr

«Şam'da içerisinde kitapların da satıldığı küçük bir dükkân açarak geçimini sağlarken, sattığı kitaplardan dolayı Mustafa Kemal Paşa ile tanışmıştır. Dr. Mustafa Bey, Müftü Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile beraber 1906 yılında Vatan ve Hürriyet Cemiyeti adı altında gizli bir cemiyet kurmuşlar ve meşrutiyetin yeniden ilanı için mücadele etmişlerdir»

Eser Geçmişi

13/06/2016'da başvuru alındı, 04/07/2016'da kabul edildi,
15 Ağustos 2016' da yayınlandı.

Paper History

Received on 13/06/2016, Accepted on 04/07/2016,
Published on 15 August 2016

DOI:

<http://dx.doi.org/10.21551/jhf.v2i2.5000192381>

ABSTRACT

Kozan, which was turned into a country of the province of Adana with the statute 877 of May 30, 1926, was a city which was represented in I. Grand National Assembly of Turkey (GNAT) by some important names of Turkish politics. Kozan was represented by Fevzi Pasha (Fevzi Çakmak), the head of II. Cabinet in I. GNAT, Dr. Mustafa Bey (Mustafa Elvan Cantekin), the cofounder with Mustafa Kemal Pasha of Homeland and Independence Assembly, Dr. Fikret Bey (Takiyettin Fikret Onuralp), the owner of the bill which regulates that representatives should take an oath before taking office, Reşit Pasha (Reşit Ronabar), the Governor of the Province of Sivas, who was one of the civil managers who had effect on changing Mustafa Kemal Pasha's opinion on I. Assembly's gathering as 'The Founding Assembly', and Hüseyin Bey (Hüseyin Çelik) who was the mayor of Kozan until the occupation of Kozan by the French forces.

Our study is composed of three sections. In the first section, short biographies of Dr. Fikret Bey, Dr. Mustafa Bey, Fevzi Pasha, Hüseyin Bey and Reşit Pasha are presented. In the second section, the committee and group memberships of the representatives of Kozan and their activities in GNAT are examined. And in the third section, the votings the representatives participated in and their contribution to the decisions about such important events as Statute of Indepence Tribunals, Statute of Commander-in-chief, Abolition of Sultanate are attempted to be identified.

Due to the immensity of the data obtained in the study, the activities in GNAT are given as numbers. By giving examples out of the activities of the representatives which are deemed significant, it was attempted to identif the direction of their activities.

Keywords: Kozan, GNAT, Representative, Election.

GİRİŞ

30 Mayıs 1926 Tarih ve 877 Sayılı Kanun ile Adana vilayetine bağlı bir ilçeye dönüştürülen Kozan; doğusunda Osmaniye, güneyinde Ceyhan, güneybatısında İmamoğlu, batısında Aladağ, kuzeyinde Feke ve Saimbeyli ile kuzeybatısında Kayseri ilinin yer aldığı bir yerleşim bölgesidir¹.

Kozan; tarihsel süreç içerisinde Hitit, Asur, Roma, Bizans, Arap ve Ermeni hâkimiyetlerine girmiştir. Çukurova ve yöresi XIV. yüzyıl ortalarından itibaren Memluklerin egemenliğine girmiştir. Memluk egemenliği altında Halep emirlerine bağlı olan Kozan, merkezden gönderilen valiler vasıtasıyla idare edilmiştir². Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi ile Osmanlı hâkimiyeti altına giren Kozan sancak statüsünde Halep Vilayeti'ne bağlı olarak idare edilmiştir. 1609 tarihinde ise Kozan Sancağı Kıbrıs

- 1 Murat Topaloğlu, Osmanlı Devleti'nin Çözülme Devrinde Kozanoğulları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007, s. 2.
- 2 Özlem Üzelgök, Adana İli Kozan İlçesi Halk Kültürü Araştırmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008, s. 4-6.

Beylerbeyi'ne bağlanmıştır³.

Kozan Sancağı'nda, Kozanoğlu Aşireti'nin uzun bir zaman boyunca bölgede Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve otoritesini işlevsiz duruma getirmesi üzerine *Fırka-i Islahiye* adı altında Osmanlı ordusu bölgedeki otorite tanımaz aşiretleri mağlup etmiş ve devlet otoritesini yeniden tesis etmiştir. Fırka-i Islahiye'den sonra Kozan Sancağı; Sis (bugünkü Kozan ilçe merkezi), Hacin (bugünkü Saimbeyli ilçe merkezi) Kars (bugünkü Kadirli ilçesi) ve Feke olmak üzere 4 kazaya ayrılmıştır⁴. 1864 Tarihli Vilayetler Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi üzerine 1867 yılında Adana'nın vilayete dönüştürülmesi üzerine Kozan, Halep'ten alınarak Adana vilayetine bağlanmıştır. Kozan sancağı, padişah tarafından tayin edilen mutasarrıflar aracılığıyla idare edilmiştir⁵.

1914 tarihli bir belgeye göre Kozan Sancağı'nın nüfusunun 65.870 Müslüman, 27.076 Ermeni, 7.165 Rum ve 2.337 diğer milletlerden olmak üzere 102.448 kişi olduğu görülmektedir⁶. Kozan'da Müslüman nüfus, Gayrimüslim nüfustan daha fazla olmasına rağmen II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerinin isteği üzerine 1908 seçimlerinde Hamparsum Boyacıyan isimli bir Ermeni Kozan milletvekili seçilmiştir. 1912 Seçimlerinde Fanizade Ali İlmi Kozan milletvekili seçilmişse de bu şahsın İttihat ve Terakki Fırka yöneticileri ile ters düşmesi üzerine milletvekilliği düşürülmüştür. 1914 Seçimlerinde ise yine İttihat ve Terakki Fırkası yöneticilerinin isteği doğrultusunda Matyos Nalbantyan isimli bir Ermeni Kozan milletvekili olarak seçilmiştir⁷.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, Misak-ı Milli kararlarını alması, İstanbul'daki işgal kuvvetlerinde tepkiye neden olmuş ve fiilen işgal altında bulunan başkent İstanbul, 16 Mart 1920'de resmen işgal edilmiştir. İşgal kuvvetlerinin Osmanlı Mebusan Meclisi'ni basması, milletvekillerinden bazılarını tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermesi üzerine, 18 Mart 1920'de son kez toplanan Mebusan Meclisi süresiz olarak tatil edilmiş ve 11 Nisan 1920'de Sultan Vahdettin'in iradesiyle kapatılmıştır⁸. Bu gelişmelerin yaşanacağını önceden tahmin eden ve Mebusan Meclisi'nin İstanbul'dan başka bir şehirde toplanmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın, görüşlerinde ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan'ın çalışamaz duruma gelmesi üzerine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğü'nün 4. maddesinin uygulamaya geçilmesi ve cemiyetin

3 Şamil Yazan, Kozan Sancağında Yaşayan Osmanlı Ermenilerinin Siyasi Faaliyetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2011, s. 5, 6.

4 Ahmet Cevdet Çamurdan, Kozan'ı Tanıyalım, Önder Matbaası, Ankara, 1973, s. 2.

5 Yazan, s. 7.

6 Yazan, s. 7, 8.

7 Çamurdan, s. 106.

8 Yavuz Aslan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 16; Ayşegül Demirden Yüzgeç, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri, (1920-1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 18; Ali Vehbi Teke, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. TİTE, Ankara, 2009, s. 32.

ülkenin yönetimini üstlenmesi için hiç vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır⁹.

19 Mart 1920 tarihinde askeri ve mülki makamlara gönderilen ikinci bir genelge ile 15 gün içerisinde tüm seçim bölgelerinde seçimlerin yapılması ve seçilen milletvekillerinin Ankara'ya gelmesi bildirilmiştir¹⁰. Yeni seçilecek milletvekilleri ile birlikte İstanbul'daki Meclis-i Mebusan üyelerinin de istedikleri takdirde seçime katılabilecekleri bildirilmiştir. Bu nedenle Birinci TBMM, iki seçim neticesinde oluşturulmuş bir meclistir¹¹. Seçimlerle ilgili genelgenin yayınlanmasından sonra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gayretleri ile kolordu komutanları ve valilerin gözetiminde seçimler yapılmaya ve milletvekilleri Ankara'ya gelmeye başlamışlardır¹². 66 seçim bölgesinde yapılan seçimler neticesinde 337 milletvekili meclise katılmaya hak kazanmıştır¹³.

Seçimlerin tamamlandığı yerlerde, milletvekilleri 10 Nisan 1920'den itibaren Ankara'ya gelmeye başlamışlardır¹⁴. Parlamenter sistemlerde, milletvekillerinin yarısından fazlası gelmeden meclisin açılması geciktirilerek bu uygulama bir teamüle bağlanmıştır. TBMM'nin açılabilmesi için de en az 169 milletvekilinin açılış günü hazır olması gerekmektedir. Fakat TBMM'nin açılışı, olağanüstü koşullar ve bir an önce ülkenin yönetimine el koyma zorunluluğundan kaynaklanan aciliyet nedeniyle bu teamüle aykırı olarak açılması kararı alınmıştır. Ankara'ya gelen 115 milletvekili, yaptıkları toplantıda meclisin 22 Nisan 1920'de açılmasını kararlaştırmışlardır¹⁵. Milli Mücadelecilere karşı İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu dini nitelikli propagandayı etkisiz kılabilmek için, Cuma gününün Müslüman toplum üzerindeki etkisi düşünülmüş ve meclisin açılışı 23 Nisan 1920 Cuma gününe ertelenmiştir¹⁶. Meclis, 23 Nisan 1920 günü, Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra halkın yoğun katılımı eşliğinde saat 13.45'te okunan dualarla açılmıştır¹⁷.

1. I. Dönem TBMM'de Kozan Milletvekilleri

Mustafa Kemal Paşa'nın seçim hakkındaki genelgesi üzerine seçim bölgesi olarak kabul edilen Kozan'da da seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçim sonuçları, Kilikya Kuva-i

9 Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 73.

10 Yüzgeç, s. 29; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 48; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 37-39.

11 Demirel, s. 75; Ömür Sezgin, Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984, s. 3, 4.

12 İhsan Güneş, Birinci Dönem TBMM'nin Düşünce Yapısı (1908-1923), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3, 4.

13 Kerem Ozan Girgin, Türkiye Seçim Tarihi, Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 58.

14 İsmail Akbal, "Milli Mücadele Dönemi II (1920-1923)", Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd., Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s. 167.

15 Güneş, s. 69.

16 Güneş, s. 65.

17 Yüzgeç, s. 38; Güneş, s. 69.

Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan Bey'in TBMM'ye göndermiş olduğu telgraf ile bildirilmiştir. Kozan milletvekili olarak Feke Kazası namına Fevzi Paşa (Çakmak)¹⁸, Kars (Kadirli) Kazası namına Dr. Mustafa Bey (Mustafa Elvan Cantekin)¹⁹ ve Kozan Sancağı namına Belediye Eski Başkanı Hüseyin Bey (Çelik) ve Sivas Valisi Reşit Paşa'nın (Ronabar) seçtikleri²⁰ bildirilmiştir. 2 Ağustos 1920 tarihli Kozan mutasarrıflığından alınan şifre telgrafta ise boş bulunan milletvekilliğine Dr. Fikret Bey'in (Takyettin Fikret Onuralp) seçildiği bildirilmiştir²¹.

Fevzi Paşa, hem Gebze'den hem Kozan'dan milletvekili seçilmiştir. Gebze'nin işgal altında olması ve seçim mazbatasının gönderilememesi sebebiyle Kozan milletvekilliğini tercih etmiştir. Reşit Paşa ise; Nisab-ı Müzakere Kanunu gereğince Sivas valiliğine devam ederek milletvekilliğinden istifa etmiştir²². I. TBMM'deki Kozan milletvekillerinin özgeçmişleri şu şekildedir;

1.1. Dr. Fikret Bey (Takyettin Fikret Onuralp) (1303/1887-30 Ekim 1946)

Dr. Fikret Bey, 1303 (1887) yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesinin adı Mevhibe Hanım, babasının adı Tahir Bey'dir²³. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 1911 yılından 1913 yılına kadar Tıp Fakültesi asistanlığında, 1913-1914 yıllarında İzmir Seyyar Tabipliğinde ve Mayıs 1914'ten, Eylül 1914'e kadar Cerrahpaşa Hastanesi asistanlığı görevlerinde bulunmuştur. I. Dünya Savaşı seferberliğinde 6 Eylül 1914'te tabip yüzbaşı rütbesiyle orduya alınmış ve savaş boyunca çeşitli kıta ve birliklerde tabip ve sağlık müfettişi olarak görev yapmıştır²⁴.

Dr. Fikret Bey, I. Dünya Savaşı sonunda 8 Kasım 1918'de terhis edilmiş ve bir müddet serbest olarak çalışmıştır. Sivas Kongresi'nin toplanmasından sonra Milli Mücadeleye katılmak için Ankara'ya gelen Dr. Fikret Bey, 29 Temmuz 1920'de Kozan Sancağı'nın eksik kalan milletvekilliğine seçilmiş ve 19 Ağustos 1920'de TBMM'ye katılmıştır²⁵.

Dr. Fikret Bey, I. yasama dönemi bittikten sonra, II. ve III. yasama dönemlerinde

18 TBMM Z.C., D.1, C. 1, s. 238.

19 TBMM Z.C., D.1, C. 2, s. 202.

20 TBMM Z.C., D.1, C. 2, s. 368.

21 TBMM Z.C., D.1, C. 3, s. 108.

22 Ahmet Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 100; TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 45.

23 Dr. Fikret Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 291.

24 Dr. Fikret Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 291.

25 Ayşe Aydın, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Görev Yapan Sağlık Mensupları" ATAM Dergisi, S. 42, C. XIV, Ankara, Kasım 1998, s. 134.

Ertuğrul (Bilecik) milletvekili seçilmiştir. II. Yasama dönemi başlangıcında vermiş olduğu bir önerge ile milletvekillerinin yemin ederek göreve başlamasını sağlamıştır²⁶. III. Yasama döneminin başlangıcında Bahriye Vekili İhsan Bey ile birlikte “Yavuz-Havuz” davasında yargılanmış ve suçlu görülerek, dolandırıcılık suçundan 4 ay hapsine ve 100 lira ağır para cezasına mahkûm edilmesine karar verilmiştir²⁷.

21 Nisan 1928’de milletvekilliği de düşürülen Dr. Fikret Bey, hükümlerle birlikte salıverilmesi üzerine Fransa’ya giderek Paris’te cerrahi dalında uzmanlığını tamamlamıştır. 2 Ocak 1932’de yurda döndükten sonra Beyoğlu Hastanesi Baştabipliği ve operatörlüğüne atanmıştır²⁸.

Dr. Fikret Bey, Beyoğlu Hastanesi Baştabipliği görevini sürdürüyor iken 30 Ekim 1946’da vefat etmiştir. Evli olan Dr. Fikret Bey’in çocuğu bulunmamaktaydı. Tercüme-i Hal Belgesi’nde bildirdiğine göre Fransızca bilmekteydi²⁹.

1.2. Dr. Mustafa Bey (Mustafa Elvan Cantekin) (1294/1878-21 Ekim 1955)

Dr. Mustafa Bey, 1294 (1878) yılında Çorum’da dünyaya gelmiştir. Annesi Asiye Hanım, babası Bekir Bey’dir. İlköğrenimini Çorum’da, ortaöğrenimini Şam’da tamamlamıştır. 1893’te Askeri Tıbbiyeye giren Dr. Mustafa Bey’in, 5 Nisan 1900’de Askeri Tıbbiyenin 9. sınıfında iken siyasi mahkûm olarak 3 yıl kürek cezasına çarptırılmış ve okuldan çıkarılmasına karar verilmiştir. Kürek cezasını İstanbul Umumi Hapishanesi’nde tamamladıktan sonra Şam’a sürgüne gönderilmiştir³⁰.

Şam’da içerisinde kitapların da satıldığı küçük bir dükkân açarak geçimini sağlarken, sattığı kitaplardan dolayı Mustafa Kemal Paşa ile tanışmıştır. Dr. Mustafa Bey, Müfit Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile beraber 1906 yılında Vatan ve Hürriyet Cemiyeti adı altında gizli bir cemiyet kurmuşlar ve meşrutiyetin yeniden ilanı için mücadele etmişlerdir³¹.

Dr. Mustafa Bey, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a dönmüş ve yarım bıraktığı okulunu tamamlamıştır. 11 Haziran 1909’da tabip yüzbaşı olarak mezun olan Dr. Mustafa Bey, askeri tıbbiyeden 1901 yılında mezun olanlarla birlikte 11 Ağustos 1909’da kıdemli yüzbaşılığa yükseltilerek Bağdat’taki Irak Ordusu emrine atanmıştır³².

26 TBMM Z.C., D.2, C.1, s. 2, 3.

27 Engin Koparan, “1930-1935 Döneminde Türkiye’de Masonluk Tarihi”, Mimar Sinan, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Yayınları, S. 135, İstanbul, 2006, s. 54.

28 Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 693.

29 Dr. Fikret Bey’in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 291.

30 Dr. Mustafa Cantekin’in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 95.

31 Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi, C. 3, İstanbul, 1997, s. 97; Andrew Mango, Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 84.

32 Hülya Yarar ve Mustafa Delialioğlu, Cepheden Meclise, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.

30 Temmuz 1914'te askerlikten istifa etmiştir. Fakat I. Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edilince yeniden silahlı altına alınmıştır. I. Dünya Savaşı boyunca 5. Kolordu Gezici Hastanesi Baştabipliği ile Ankara, İstanbul, Çanakkale ve Haydarpaşa Yaralıların Sevki Komisyonu Başkanlığı ve son olarak Afyonkarahisar Askeri Hastanesi Baştabibi olarak görev yapmıştır³³.

Mondros Mütarekesi'nden sonra 15 Aralık 1918'de terhis edilen Dr. Mustafa Bey İstanbul'a dönmüş ve bir müddet serbest doktorluk yapmıştır. 27 Temmuz 1920'de Milli Mücadeleye katılmak için Ankara'ya gelmiştir. Dr. Mustafa Bey, I. TBMM'ye Kozan milletvekili seçilmiş ve 11 Ağustos 1920'de TBMM'ne katılmıştır³⁴.

I. TBMM'den sonra II-VIII. Yasama dönemleri arasında (1923-1950) Çorum milletvekili seçilen Dr. Mustafa Bey, 14 Mayıs 1950'ye kadar milletvekilliği yapmıştır. Bu arada 13 Haziran 1928'de askerlik mesleğinden ayrılmıştır. Evli ve 4 çocuk babası olan Dr. Mustafa Bey 21 Ekim 1955'te vefat etmiştir³⁵.

1.3. Fevzi Paşa (Mustafa Fevzi Çakmak) (1291/1876-10 Nisan 1950)

Fevzi Paşa, 1291 (1876) tarihinde İstanbul Anadolu Kavağında dünyaya gelmiştir. Annesi Hesna Hanım, babası Topçu Albay Ali Sırrı Bey'dir³⁶. İlk ve ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Harp Okulu'na girmiş ve 28 Ocak 1898'de piyade teğmen rütbesiyle mezun olarak Harp Akademisi'ne girmiştir. 25 Aralık 1898'de kurmay yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi'nden mezun olarak Genelkurmay 4. Şubesi'ne atanmıştır. 11 Nisan 1899'da Metroviçe'deki 18. Tümen Kurmayında görevlendirilmiştir. 6 Şubat 1901'de kıdemli yüzbaşı, 18 Nisan 1902'de binbaşı, 19 Temmuz 1906'da yarbay ve 17 Aralık 1907'de albaylığa terfi ettirilmiştir. Rütbesi, 7 Şubat 1909 tarihli Rütbelerin Tasfiyesi Kanunu'na göre binbaşılığa düşürülmüştür. 27 Temmuz 1910'da Kosova'da Kurmay Başkanlığına atanarak 29 Eylül 1910'da rütbesi tekrar yarbaylığa yükseltilmiştir³⁷.

15 Ocak 1911'de Genelkurmay 5. Şube Müdürlüğü'ne getirilen Fevzi Paşa, 18 Nisan'da İşkodra Kolordusu Kurmay Başkanlığına nakledilmiştir. 3 Temmuz 1912'de Yakova Tümen Komutanlığına, 6 Ağustos 1912'de Kosova Kuva-i Umumiye Kurmay Başkanlığına, 26 Eylül 1912'de Vardar Ordusu Komutanlığı Harekât Şube Müdürlüğüne, 6 Kasım 1913'te 2. Nizamiye Tümeni Komutanlığına atanmış ve 24 Kasım 1913'te ikinci defa albaylık rütbesine yükseltilmiştir³⁸.

119.

33 Dr. Mustafa Cantekin'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 95.

34 Yarar ve Delialioğlu, s. 119.

35 Çoker, C. III, s. 685.

36 Fevzi Paşa'nın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 293.

37 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 8, Sicil No: 293; Fevzi Paşa'nın Askeri Safahat Belgesi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Sicil No: 1311-7; Yarar ve Delialioğlu, s. 51; Nusret Baycan, "Fevzi Çakmak", ATAM Dergisi, S. 16, C. VI, Ankara, Kasım 1989, s. 232.

38 Veli Yılmaz, Fevzi Çakmak, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 161, 162; Rezzan Ünalp, "Mareşal Fevzi Çak-

2 Mart 1914'te tümgeneralliğe yükseltilen Fevzi Paşa, 22 Aralık 1914'te 5. Ordu Komutanlığına getirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda 2. Kafkas Kolordusu Komutanı, Diyarbakır 2. Ordu Komutanı ve Filistin Cephesi'nde 7. Ordu Komutanı olarak görev yapmıştır. Savaşta başarılarından dolayı Türk ve yabancı madalyaları ile ödüllendirilmiştir. 28 Temmuz 1919'da korgeneralliğe terfi ettirilmiştir³⁹.

24 Aralık 1918'de Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen Fevzi Paşa, 14 Mayıs 1919'da I. Ordu Müfettişliğine atanmış ve 3 Kasım 1919'da Anadolu'ya Gönderilecek Nasihat Heyeti'nde görevlendirilmiştir⁴⁰.

3 Şubat 1920'de Ali Rıza Paşa Kabinesi'nde Harbiye Nazırı olarak görev almış, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nden sonra kurulan Salih Paşa Kabinesi'nde de aynı görevini devam ettirmiştir⁴¹. Anadolu'daki Milli Mücadeleyi tüm gücüyle destekledikleri için Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa (Orgeneral Cevat Çobanlı) İngilizler tarafından tutuklanarak Malta Adası'na sürgüne gönderilmiş, Fevzi Paşa da Harbiye Nazırlığındaki odasında İngilizler tarafından Milli Mücadeleyi desteklememesi konusunda tehdit edilmiştir. Bu tehdit üzerine artık İstanbul'da bulunmanın fayda sağlamayacağını gören Fevzi Paşa Anadolu'ya geçmeye karar vermiş ve 27 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat karşılanmıştı⁴².

I. TBMM'de Fevzi Paşa, hem Gebze, hem de Kozan'dan milletvekili seçilmiş, Gebze'nin işgal altında olması ve seçim mazbatasının gönderilememesi sebebiyle Kozan milletvekilliğini tercih etmiştir⁴³.

Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçip Milli Mücadeleye katılması üzerine Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti tarafından 1. Divan-ı Harb-i Örfî'ye verilmiştir. Fevzi Paşa hakkında yapılan giyabi yargılamalar neticesinde 24 Mayıs 1920 tarihinde hakkında idam cezası verilmiştir⁴⁴.

Fevzi Paşa, 3 Nisan 1920'de orgeneralliğe yükseltilirken, Büyük Taarruz'un harekât planının hazırlanması ve icrasındaki katkılarından dolayı 31 Ağustos 1922'de mareşalliğe yükseltilmiştir. Ayrıca Milli Mücadeledeki başarılarından dolayı TBMM tarafından 21 Kasım 1923'te Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir⁴⁵.

mak'ın Özgeçmişi", Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 2010, s. 2.

39 Ergün Aybars, "Mareşal Fevzi Çakmak", Ölümünün 60'ıncı Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 2010, s. 11, 12; Yarar ve Delialioğlu, s. 51; Çoker, C. III, s. 687.

40 Baycan, s. 233.

41 Çoker, C. III, s. 687.

42 Hayrullah Gök, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997, s. 38; Baycan, s. 233.

43 Gök, s. 41, 42.

44 Osman Akandere, "Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları", A.Ü. TİTE Atatürk Yolu Dergisi, S. 43, Ankara, Bahar 2009, s. 377.

45 Baycan, s. 234.

I. TBMM'nin sona ermesi üzerine, II. yasama döneminde İstanbul milletvekili seçilen Fevzi Paşa, Fethi Okyar'ın kurduğu IV. İcra Vekilleri Heyeti'nde 14 Ekim 1923-27 Ekim 1923 tarihleri arasında *Genelkurmay Başkanlığı ve Cumhuriyetin ilanından sonra I. İnönü Hükümeti'nde* 30 Ekim 1923-6 Mart 1924 tarihleri arasında yine Genelkurmay Başkanı olarak görev yapmıştır⁴⁶.

30 Ekim 1924'te mevcut asker milletvekillerinin askerlik ya da yasama görevlerinden birini tercih etmeleri hakkındaki hükümet kararı üzerine askerlik mesleğini tercih eden Fevzi Paşa milletvekilliğinden istifa etmiştir⁴⁷. 23 yıl boyunca Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten Fevzi Paşa, 12 Ocak 1944'te yaş haddinden emekliye sevk edilmiştir⁴⁸.

Emekliliğinin son zamanlarında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile fikir ayrılıklarına düşen Fevzi Paşa, emekli edildikten sonra, Atatürk'ün sağlığında kendisine hediye ettiği evden çıkartılmak istenmiştir. Önce evin Milli Emlak'a ait olduğu ve görevini tamamladığı için evi boşaltması istenen Fevzi Paşa evin kendisine ait olduğuna dair tapusunu beyan etmiştir. Tapunun olduğundan haberdar olmayan Milli Emlak memurlarının bu girişiminden bir sonuç çıkmamıştır. Bu durum üzerine Fevzi Paşa'nın evinin askeri yasak bölgede yer aldığı için istimlak edileceği ve evin boşaltılmasının bildirilmesi üzerine Fevzi Paşa yıllardır kullandığı evini boşaltmış ve İstanbul'da küçük bir köşk kiralamıştır. Bu olaydan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile ilişkileri tamamı ile kopmuştur⁴⁹.

Fevzi Paşa, milletvekilliği için CHP'den daha önceleri yapılan tekliflere karşı hep mesafeli davranmışsa da evi ile ilgili uğradığı haksızlığın da etkisiyle yeniden siyasete dönmeye karar vermiştir. DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın kendisini DP'ye katılmaya ikna etmesi üzerine 1946 seçimlerine DP'nin bağımsız adayı olarak katılmıştır. İstanbul'da seçimlere katılan Fevzi Paşa, 194.833 oy alarak İstanbul bağımsız milletvekili seçilmiş ve milletvekilliği 12 Ağustos 1946'da onaylanmıştır⁵⁰.

12 Temmuz Beyannamesi olarak da bilinen olayda, DP ile CHP'nin uzlaşması, DP içindeki bazı milletvekillerini ve Fevzi Paşa'yı son derece rahatsız etmiş ve Fevzi Paşa 1948 yılında DP'den ayrılmıştır. DP'den ayrılan diğer milletvekillerinin de yer aldığı, genel başkanlığını Yusuf Hikmet Bayur'un, fahri başkanlığını Fevzi Paşa'nın yaptığı Millet Partisi kurulmuş ve Fevzi Paşa vefatına kadar burada mücadelesini sürdürmüştür⁵¹.

Fevzi Paşa'nın Filistin'de iken yakalandığı amipli dizanteri hastalığı onu her zaman rahatsız etmiş, şeker ve prostat rahatsızlığının ilerlemesine neden olmuştur. 1950

46 İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C. 1, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 3, 37, 49, 55; TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 64, 82; B.C.A. Fon No: 030.11.10 Yer No: 3.6.19

47 Çoker, C. III, s.687.

48 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 8, Sicil No: 293.

49 Süleyman Yeşilyurt, Mareşal ve İnönü'nün Bitmeyen Kavgası, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 129-131.

50 Gök, 79, 80.

51 Adnan Ferruh Pancaroğlu, Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006, s. 9.

Ocak ayı başlarında prostat ameliyatı geçiren Fevzi Paşa, ilk ameliyattan istediği sonucu alamamış 3 Nisan 1950 günü bir ameliyat daha geçirmiştir. Ameliyattan sonra durumu daha da kötüleşen Fevzi Paşa, 10 Nisan 1950 günü vefat etmiştir⁵². Cenazesi İstanbul'da defnedilen Fevzi Paşa evli ve bir çocuk sahibiydi. Tercüme-i Hal belgesinde bildirdiğine göre Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmekteydi⁵³. Fevzi Paşa tarafından 1927 yılında Garbi Rumeli'nin Suret-i Ziya-ı ve Balkan Harbinde Garp Cephesi Hakkında Konferanslar ile 1936 yılında Büyük Harpte Şark Cephesi Hareketleri adları ile yayınlanmış iki adet eseri bulunmaktadır⁵⁴.

1.4. Hüseyin Bey (Çelik) (1287/1871-5 Şubat 1928)

Hüseyin Bey, 1287 tarihinde Kozan'da doğmuştur. Annesi Ümmühan Hanım, babası eşraftan Şeyh Ali Efendi'dir. İlk ve ortaöğrenimini rüştiyede tamamladıktan sonra medrese eğitimi de görmüş ve Kozan Medresesi'nden birincilikle mezun olmuştur⁵⁵.

Topraksahibi bir ailenin çocuğu olan Hüseyin Bey'in kendisi de çiftçilikle uğraşmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkası'na girmiş ve fırkanın Kozan Liva başkanlığını yürütmüştür. Ayrıca 1910 yılından 1918 yılına kadar Kozan'da belediye başkanlığı yapmıştır⁵⁶.

Kozan'ın Fransızlar tarafından işgali sonrasında işgal kuvvetlerinin belediyeye Fransız bayrağı çekilmesi emrini dinlemediği için görevden alınmış ve Fransızların Kozan'ı tahliyesine kadar tutuklu kalmıştır⁵⁷.

Fransızların Kozan'ı boşaltması sonrasında I. yasama döneminde Kozan milletvekilliğine seçilmiş ve 12 Ağustos 1920'de TBMM'ye katılmıştır⁵⁸. I. Yasama Dönemi Kozan Milletvekili olarak görev yapan Hüseyin Bey'in yasama faaliyetlerini genel olarak değerlendirdiğimizde; Kozan ve havalisinde Milli Mücadelenin örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması çalışmaları sebebiyle yeteri derecede Meclis çalışmalarına katılmadığı görülmüştür.

I. Yasama döneminin sona ermesi üzerine milletvekilliği sona eren Hüseyin Bey, Kozan'a dönmüş ve çiftçilikle uğraşmıştır. Yaşamının geri kalanının da CHP üyesi olmakla birlikte aktif siyasetten uzak duran Hüseyin Bey 2 Şubat 1928'de vefat etmiştir. Evli ve 2 kız 2 erkek çocuk sahibi olan Hüseyin Bey'in vefatından sonra Soyadı Kanunu yürürlüğe girince ailesi "Çelik"

52 Gök, s. 81, 82; B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 77.509.15

53 Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 8, Sicil No: 293.

54 Çoker, C. III, s. 689.

55 Hüseyin Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 294.

56 Hüseyin Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 294.

57 Kemal Çelik, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922), TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 79.

58 Çoker, C. III, s. 683.

soyadını kullanmıştır⁵⁹.

Hüseyin Bey, Tercüme-i Hal Belgesinde bildirdiğine göre Arapça ve Farsça bilmekteydi⁶⁰.

1.5. Reşit Paşa (Ronabar) (1284/1868-14 Nisan 1924)

Reşit Paşa 1284 (1868) tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir. Annesi Dürriye Hanım, babası Mahkeme-i Temyiz (Yargıtay) Ceza Dairesi Üyesi Kazasker İzzet Molla Efendi'dir⁶¹.

İlk ve Orta öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Reşit Paşa, önce Mülkiye'nin idadi kısmından 1888 yılında da yüksek kısmından mezun olmuştur. Devlet Şurası Muhakemat Dairesi'nde aday memur olarak devlet hizmetine başlayan Reşit Paşa 1890 yılında Maarif Vekâleti emrine geçmiş ve 1890-1894 yılları arasında öğretmenlik, okul müdürlüğü ve Maarif Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur⁶².

15 Eylül 1904'te Serez Mutasarrıflığı'na atanan Reşit Paşa daha sonra sırasıyla 1908'de Edirne, 21 Eylül 1909'da Ege Adaları, 19 Aralık 1910'da Manastır, 23 Temmuz 1911'de Ankara valiliklerine atanmıştır⁶³. 1913 Yılında Kastamonu Valiliği'ne atanan Reşit Paşa, 1916 yılında III. Dönem Mebusan Meclisi'ne Ergani milletvekili olarak seçilmiştir. III. Dönem Mebusan Meclisi'nin sona ermesi üzerine 13 Mayıs 1919'da Sivas Valiliği'ne atanan Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı Sivas'ta karşılaması ve evinde misafir etmesi üzerine Damat Ferit tarafından valilik görevinden azledilmiştir. Fakat İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki otoritesini yitirmesi üzerine bu karara uyulmamış ve Reşit Paşa Sivas Valiliği'ni devam ettirmiştir⁶⁴.

Reşit Paşa, Kilikya Kuva-i Milliye Kumandanı Kozanoğlu Doğan'ın Meclis'e göndermiş olduğu telgrafla I. Dönem Kozan milletvekilliğine seçilmiştir⁶⁵. Reşit Paşa, savaş halinde, ordu ve kolordu komutanı dışındaki devlet memurlarının milletvekili seçilemeyeceği hakkındaki Nisab-ı Müzakere Kanunları gereğince Kozan milletvekilliğinden istifa ettiğine dair bir telgraf göndermiş⁶⁶ ve Meclis'te hiç görev yapmadan istifa etmiştir⁶⁷.

59 B.C.A. Fon No: 490.1.00 Yer No: 516.2072.1

60 Hüseyin Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 294.

61 Filiz Gemici, Milli Mücadele Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2007, s. 4.

62 Çoker, C. III, s. 690.

63 Gemici, s. 12.

64 Çoker, C. III, s. 691.

65 TBMM Z.C., D.1, C.2, s. 368.

66 TBMM Z.C., D.1, C.4, s. 487.

67 Çoker, C. III, s. 985.

16 Ekim 1920'de Kastamonu Valiliği'ne tayin edilen Reşit Paşa sağlık sorunları sebebiyle 12 Aralık 1921'de emekliye ayrılmıştır⁶⁸. Reşit Paşa, 14 Nisan 1924'te İstanbul'da vefat etmiştir. Evli ve 6 çocuk sahibi olan Reşit Paşa'nın ailesi Soyadı Kanunu yürürlüğe girdikten sonra Ronabar⁶⁹ soyadını kullanmıştır⁷⁰.

2. Kozan Milletvekilleri'nin TBMM'deki Faaliyetleri

2.1. Dr. Fikret Bey'in TBMM'deki Görevleri ve Faaliyetleri

Dr. Fikret Bey'in 1. yasama yılında Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği⁷¹, 2. yasama yılında 4. Şube üyeliği, 3. yasama yılında 1. Şube üyeliği, "İstihlâs Edilen Memalikimize Dair Müstakbel Tedabiri Tesbit Edecek Encümen" üyeliği, 4. yasama yılında 2. Şube üyeliği ve Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni üyeliği görevlerinde bulunduğu tespit edilmiştir⁷². Dr. Fikret Bey TBMM'deki gruplardan 1. Grup üyesidir⁷³.

Dr. Fikret Bey'in, kendisinin de bir sağlıkçı olmasının etkisiyle özellikle sağlık personeli ile ilgili Meclis çalışmalarına katıldığı görülmüştür. Saltanatın kaldırılması⁷⁴ da dahil olmak üzere diğer milletvekilleri tarafından hazırlanmış 20 tane teklifte imzası tespit edilmiştir. Meclis kürsüsünden çoğunluğu sağlık personelleri ile ilgili olmak üzere 10 tane konuşma yaptığı görülmüştür. Dr. Fikret Bey'in I. Dönem TBMM'de ki faaliyetlerine baktığımızda;

- Sivil Hekimler Hakkındaki Kanun Tasarısı Münasebetiyle Sözleri ve Konu Hakkındaki Teklifi

30 Haziran 1921 tarihli Meclis oturumunda *mükellef sivil hekimler hakkındaki kanun layihası*⁷⁵ görüşülürken söz alan Dr. Fikret Bey, sivil ve askeri hekimlik arasındaki farklılıkları dile getiren ve her hekimin orduda görev yapamayacağı, askeri hekimliğin

68 Çoker, C. III, s. 691.

69 *Reşit Paşa'nın soyadı bazı kaynaklarda Ramabar olarak ta geçmektedir.

70 Gemici, s. 137, 138.

71 Dr. Fikret Bey, İstiklal Mahkemesi üyeliğine 37 oyla seçilmesine rağmen, 67 çekimser oy bulunduğu bir ortamda, almış olduğu oy sayısını yapılacak görev adına yetersiz görmüş ve istifa etmiştir.

72 TBMM Z.C., D.1, C. 4, s. 274; C. 9, s. 19; C. 18, s. 20; C. 24, s. 110; C. 28, s. 13, 20.

73 Çoker, C. I, s. 304.

74 TBMM Z.C. , D. 1, C. 24, s. 292.

75 A) 1333 senesinden itibaren Tıp Fakültesinden neşet ile diplomayı haiz mükellef etibba mektebi tıbbiye askeriyeden neşet eden hem sınıfları etibba misillü mülazimievvel rütbe ve muhassasatiyle orduda istihdam olunacaklardır.

B) Staj müddetlerini ikmal etmemiş sivil etibba hem sınıf arkadaşları misillü mülâzimisani olarak istihdam ve stajlarını ikmal edince mülâzimievveliyeye terfi edilecektir.

C) Orduda duhulden itibaren iki sene mülazimievvel rütbesiyle bilfiil hizmet eden sivil etibbanın liyakatleri âmirleri tarafından vukubulacak tasdik ve inha üzerine ihtiyat tabib kademli yüzbaşılığa rütbeleri terfi olunacaktır.

ayrı bir birikim olduğunu ifade eden bir konuşma yapmıştır⁷⁶. Ayrıca Fikret Bey; yapılmak istenen kanunun hukuksal olarak mümkün olmadığını ifade ettikten sonra⁷⁷, kanun layihasının encümenlere iadesi için bir teklifte bulunmuş ve teklifi kabul edilmiştir⁷⁸.

- Fikret Bey ve Arkadaşlarının, Sivil Hekimlerin Ordudan Terhis Edilmelerine Dair Takriri

22 Mart 1923 tarihli Meclis oturumunda Dr. Fikret Bey ve arkadaşları, sivil hekimlerin ordudan terhis edilmesine dair takrir vermişlerdir. Takririni “*Efendim biliyorsunuz ki, memleketin birçok kazaları, livaları hatta vilâyetleri hekimsizdir. Malûmuâliniz etibbayı mülkiyenin bir kısım silâh altında bulunuyorlar ve şimdi istihlâs olunan yerlerden gelen etibbayı askeriye bunların yerlerini belâgan mabelağ doldurmaktadırlar. Etibbayı mülkiyenin bir an evvel terhislerini tâcil için bir takrir hazırlamıştım. Bunların bir an evvel telhisleri için lütfen müzakeresini rica ediyorum*”⁷⁹ sözleriyle ifade etmiş ve Meclisten askeri hizmette bulunan sivil sağlık personeli ve doktorların il, ilçe ve kasabalardaki eski görevlerine dönmelerini talep etmiştir⁸⁰. Yapılan görüşmeler üzerine Fikret Bey ve arkadaşlarının takririnin acele olarak görüşülmesi için meclis gündemine alınmasına karar verilmiştir⁸¹.

- Dördüncü Fırka Kumandanı İken Şehit Düşen Nazım Bey’in Annesine Vatani Hizmet Tertibinden Maaş Bağlanması Hakkındaki Takriri

18 Temmuz 1921 tarihli Meclis oturumunda Dr. Fikret Bey; Dördüncü Fırka Kumandanı iken şehit düşen Nazım Bey’in annesine vatani hizmet tertibinden maaş bağlanması hakkında bir takrir vermiş ve Dr. Fikret Bey’in takriri Layiha Encümeni’ne gönderilmiştir⁸². Takrir yapılan oylama üzerine kabul edilmiştir⁸³.

- Her Vilâyet Merkezinde Bir Hastane Kurulmasına Dair Kanun Teklifi

Dr. Fikret Bey tarafından yapılmış olan *Her vilâyet merkezinde bir hastane tesisi lüzumuna dair kanun teklifinin* 25 Haziran 1921 tarihli Meclis oturumunda Layiha Encümeni’ne gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁴. Ardından, Layiha Encümeni mazbatası ile Sıhhiye ve Dâhiliye Encümenlerine gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁵. Sıhhiye ve Dâhiliye Encümeni, teklifin gerekliliğini kabul etmekle birlikte ekonomik sebeplerden dolayı o

76 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 81, 82.

77 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 84.

78 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 85.

79 TBMM Z.C., D. 1, C. 28, s. 116.

80 Teke, s. 113.

81 TBMM Z.C., D. 1, C. 28, s. 116, 117.

82 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 31.

83 Teke, s. 113.

84 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 34, 35.

85 TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 150.

dönem için her vilayete hastane yapılamayacağını beyan ederek teklifin reddedilmesi hakkında bir mazbata hazırlamıştır⁸⁶.

2.2. Dr. Mustafa Bey'in TBMM'deki Görevleri ve Faaliyetleri

Dr. Mustafa Bey'in 2. yasama yılında 5. Şube üyeliği, 3. yasama yılında 1. Şube üyeliği, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni üyeliği, Kütüphane Encümeni üyeliği, 4. yasama yılında 4. Şube üyeliği ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni üyeliği görevlerinde bulunduğu görülmüştür⁸⁷. Dr. Mustafa Bey'in, TBMM'deki gruplardan 1. Grup üyesi olduğu tespit edilmiştir⁸⁸.

Dr. Mustafa Bey'in, özellikle ekonomi ile ilgili konularda Meclis çalışmalarına katıldığı görülmüştür. Diğer milletvekilleri tarafından hazırlanmış 5 takrir ve teklifte imzası tespit edilmiştir. Meclis kürsüsünden çoğunluğu ekonomi ile ilgili olmak üzere 22 konuşma yaptığı görülmüştür. Dr. Mustafa Bey'in I. Dönem TBMM'de ki faaliyetlerine baktığımızda;

- İhracat Vergileri Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri

16 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda ihracat vergisi hakkındaki kanun tasarısı TBMM'de görüşülürken söz alan Dr. Mustafa Bey, yapağıdan alınacak kiloda 3 kuruş ve tiftikten alınacak olan kiloda 4-20 kuruş arasında verginin çok olduğunu belirtmiştir. Anadolu'dan elde edilen yapağının ikinci kalite olup, Rumeli yapağından daha düşük bir bedelle satıldığı ve hem ihracat vergisi hem de işgal sebebiyle nakliye masraflarının arttığı bir ortamda yapağının yurtdışı piyasasında kendisine alıcı bulmasının oldukça zor olduğunu beyan ederek yapağı ve tiftikten alınan ihracat vergilerinin kaldırılması gerektiğini savunmuştur⁸⁹.

- Keskin Hastanesi Hesap Memuru Cemal Efendi'nin Dilekçesine Dair Adliye Encümeni Mazbatasını Münasebetiyle Sözleri

13 Eylül 1922 tarihli Meclis oturumunda, Keskin Hastanesi Hesap Memuru Cemal Efendi'nin savaş sırasında hastane kapasitesinin gereğinden fazla artması ve eldeki malzemeyi yeteri derecede kullanamaması gerekçesiyle görevi suistimal iddiası ile şikâyet edilmiştir. Şikâyetler üzerine İstiklâl Mahkemesi tarafından Cemal Efendi'nin hakkında tutuklama kararı verilmiştir. Verilen bu kararın affedilmesi ile ilgili Adliye Encümeni tarafından bir mazbata hazırlanmıştır. Bu mazbatanın görüşülmesi söz alan Dr. Mustafa Bey; Cemal Efendinin görevi suistimal etmediği; olağanüstü durumlar sebebiyle acizlik yaşadığını dile getirerek bu şahsın affedilmesi gerektiğini beyan etmiştir⁹⁰.

86 Teke, s. 113.

87 TBMM Z.C., D.1, C. 9, s. 19; C. 18, s. 20; C. 22, s. 513; C. 26, s. 383, 384; C. 28, s. 21, 43.

88 Çoker, C. I, s. 304.

89 TBMM Z.C., D.1, C. 4, s. 170, 171.

90 TBMM Z.C., D.1, C.23, s. 37.

- Ziyet Eşyasının İthalinin Yasaklanması Hakkındaki Kanunun Düzenlenmesine Dair Kanun Tasarısı Münasebetiyle Sözleri

12 Ekim 1922 tarihli Meclis oturumunda, ziyet eşyasının ithalinin yasaklanması hakkındaki kanunun yeniden düzenlenmesi hakkındaki kanun tasarısı görüşmeleri sırasında söz alan Dr. Mustafa Bey; ziyet eşyasının ithalinin yasaklanması yerine zorunlu kullanım için ithal edilen mallara oranla daha yüksek bir gümrük vergisi ile ithal edilmesi gerektiğini dile getirmiştir⁹¹.

- Yurtdışından İthal Edilecek Çift ve Damızlık Hayvanat İle Ziraat Makinalarında Kullanılacak Yakıtların Gümrük Vergisinden Muaf Tutulmasına Dair Kanun Tasarısı ve Kanun Teklifi Hakkındaki Sözleri

24 Ocak 1923 tarihli Meclis oturumunda, tarımda kullanılmak amacıyla yurtdışından ithal edilecek bazı maddelerin gümrük vergisinden muaf tutulması hakkındaki kanun teklifi görüşülürken Dr. Mustafa Bey söz almıştır. Teklifin 1. maddesinde⁹² yer alan ithal ürünlerin Ziraat Bankası vasıtasıyla getirilmesi halinde gümrük vergisinden muaf tutulması konusunu eleştirmiş ve bu muafiyetin diğer kurumlara da tanınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, benzin ve petrole sağlanan gümrük vergisi muafiyetinin tarımsal üretim için gerekli diğer alanlarda da sağlanması gerektiğini, kanunda birçok hata olduğu için tekrar encüme iade edilmesi gerektiğini beyan etmiştir⁹³.

- Ziraatte Kullanılacak Olup Dışarıdan İthal Edilecek Maddelerin Gümrük ve Tüketim Vergisine Dair Kanun Münasebetiyle Sözleri

14 Şubat 1923 tarihli Meclis oturumunda, ziraatte kullanılan ve dışarıdan ithal edilecek maddelerin gümrük ve tüketim vergisine dair kanunun bütünü ile ilgili söz alan Dr. Mustafa Bey; ülke tarımının geliştirilmesi ve halkın refahının daha iyi sağlanabilmesi için zirai makinalaşmaya geçilmesi konusunda kanunu desteklediğini belirtmiştir.

Bununla birlikte şahıs adına getirilen makinalardan gümrük vergisi almanın doğru bir şey olmadığını, bir köyün ihtiyacını karşılayacak şekilde ithal edilmesi durumunda ise bunun gümrükten muaf tutulması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca; makinaların yurda getirilmesi konusunda Ziraat Bankası'nın yetkili kılınmasını, bunun yanı sıra Ziraat Bankası'nın bu işi yapacak teşkilatı bulunmadığından bu bankadan alınacak izinle diğer işletmelerin de zirai alet ithal etmesine izin verilmesi gerektiğini, bu düzenlemeler yapılmadan kanunun bir anlam ifade etmeyeceğini beyan etmiştir⁹⁴.

91 TBMM Z.C., D.1, C.23, s. 386.

92 **Madde 1.** İhtiyacı ziraiye için çiftçi ve bağcılara tevzi ve ita edilmek üzere Ziraat Bankasının hariçten celp ve ithal edeceği makine yağ ve kayışları ve yedek aksamı ve makinalara muktazi benzin, benzol ve petrol ile karboniyeti potas, karboniyeti sud, göztaş, kükürt ve zaçıkıbrıs Gümrük ve İstihlak resimlerinden muafır.

93 TBMM Z.C., D.1, C.26, s. 488.

94 TBMM Z.C., D.1, C.27, s. 327, 328.

- İktisadiyatın Tekâmülü İsmindeki Kanun Teklifi

Doktor Mustafa Bey'in iktisadiyatın tekâmülü ismi ile vermiş olduğu teklif, Layiha Encümeni kararı ile İktisat Encümeni'ne gönderilmiştir⁹⁵. İktisat Encümeni tarafından yapılan incelemede teklifin üç başlığı bulunduğu ve birinci başlıkta mesleklerin tarif ve taksim edildiği, ikinci başlıkta isteyenlerin bu mesleklerden birini seçmekte serbest bırakıldığı ve üçüncü başlıkta ise meslek sahiplerinin kendi aralarında teşkilatlanabileceğinin belirtildiği, oysaki hali hazırdaki kanun bu tekliflere cevap verdiği için teklif üzerinde bir işlem yapılamayacağı belirtilerek teklifin reddedilmesine karar verilmiştir⁹⁶.

- Dr. Mustafa Bey ve Arkadaşlarının Meclis Toplantılarının Haftada Üç Gün Yapılması Hakkındaki Dair Takriri

Dr. Mustafa Bey ve arkadaşları Meclis işlerinin daha hızlı yapılabilmesi için genel kurul toplantılarının haftada üç gün yapılması amacıyla bir takrir vermişlerdir⁹⁷. Takririn müzakereye açılması üzerine Karahisarı Sahib Mebusu Nebil Efendi bir ay önce Meclisin haftada 5 gün çalışma kararı aldığını, bunun tekrar üç güne düşürülmesinin Meclisin ciddiyetine gölge düşüreceğini belirtmiştir. Ayrıca Dr. Tefik Rüştü Bey (Menteşe); 4 gün çalışmayı teklif ederken, Ali Cenani Bey (Gaziantep), Ziya Hurşid Bey (Lazistan) ve Hüseyin Avni Bey (Erzurum) de takrir aleyhinde görüş beyan etmişlerdir. Yapılan oylamalar neticesinde meclis toplantılarının haftada 4 güne indirilmesi kabul edilmiştir⁹⁸.

- Memur ve Emeklilerin Terfihleri İçin Bir Kanun Hazırlamak Üzere Bir Encümen-i Mahsus Oluşturulmasına Dair Takriri

Dr. Mustafa Bey, Balkan ve Dünya savaşları nedeniyle memur ve emeklilerin içinde bulunduğu sıkıntıların azaltılması ve refahın sağlanması amacıyla bir encümen teşekkül ettirilmesi amacıyla bir takrir vermiştir⁹⁹. Verilen bu takrir Meclis tarafından kabul edilmiş ve memur ve emeklinin maaşlarının düzenlenmesi amacıyla bir encümen kurulmasına karar verilmiştir.

2.3. Fevzi Paşa'nın TBMM'deki Görevleri ve Faaliyetleri

Fevzi Paşa'nın 2. yasama yılında 1. Şube üyeliği, 3. yasama yılında 5. Şube üyeliği, görevlerinde bulunduğu görülmüştür¹⁰⁰.

I. TBMM döneminde Meclise katıldığı andan itibaren sorumluluk üstlenmekten çekinmeyen Fevzi Paşa, I. İcra Vekilleri Heyeti'nde 3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921 tarihleri

95 TBMM Z.C., D.1, C.5, s. 147.

96 TBMM Z.C., D.1, C.10, s. 340.

97 TBMM Z.C., D.1, C.21, s. 199.

98 TBMM Z.C., D.1, C.21, s. 200.

99 TBMM Z.C., D.1, C.24, s. 4, 5.

100 TBMM Z.C., D.1, C. 9, s. 17; C. 18, s. 22.

arasında Müdafaa-i Milliye Vekili, Fevzi Paşa Hükümeti de denilen II. İcra Vekilleri Heyeti'nde 24 Ocak 1921-6 Mayıs 1921 ve 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1921 tarihleri arasında İcra Vekilleri Heyeti Reisi¹⁰¹, 24 Ocak 1921-16 Mayıs 1921 ile 19 Mayıs 1921-5 Ağustos 1921 tarihleri arasında Müdafaa-i Milliye Vekili, 5 Ağustos 1921-9 Temmuz 1922 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanı ve III. İcra Vekilleri Heyeti'nde 12 Temmuz 1922-4 Ağustos 1923 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanı olarak görev yapmıştır¹⁰². Fevzi Paşa'nın, TBMM'deki gruplardan I. Grup üyesi olduğu tespit edilmiştir¹⁰³.

Fevzi Paşa'nın TBMM'de yapmış olduğu konuşmaların önemli bir kısmının, yürütmüş olduğu askeri ve idari görevler sebebiyle milletvekillerinin açıklama isteği üzerine yapılmış beyanatlar olduğu görülmüştür. Batı Cephesi başta olmak üzere Milli Mücadele sırasında askeri gelişmelerden milletvekillerini haberdar etmek amacıyla 48 konuşma yapan Fevzi Paşa'nın I. Dönem TBMM'de ki çalışmalarına baktığımızda;

- Fevzi Paşa'nın İstanbul ve Padişah Ahvaline Dair Beyanatu

Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi, İstanbul'a bir heyet gönderilmesine dair takrir vermiştir. Takririn Mecliste görüşüldüğü 27 Nisan 1923 tarihli oturumunda Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey; Fevzi Paşa'nın İstanbul'dan yeni geldiği ve İstanbul'daki duruma dair bilgi verdikten sonra takririn oylamaya geçilmesi konusunda teklifte bulunmuştur. Bu durum üzerine Meclis Başkanı, İstanbul'daki durum ile ilgili Meclis'e bilgi vermesi için Fevzi Paşa'yı kürsüye davet etmiştir.

Bu davet üzerine kürsüye gelen Fevzi Paşa, İngilizlerin İstanbul'u işgali sırasında yaşanan olayları; Padişahın ve Hükümetin işgal güçlerine karşı tutumu ve işgal sonrası İstanbul'da ne gibi hadiselerin yaşandığı, tutuklamalar, ölümler, protestolar ve diğer olaylara dair oldukça tafsilatlı bir beyanat vererek Meclisi aydınlatmaya çalışmıştır¹⁰⁴.

- Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın Yunan Taarruzuna Dair Beyanatu

Yunan ordusunun 1. İnönü Savaşı için başlatmış oldukları taarruza dair 8 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda milletvekillerine bilgi veren Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, Yunanistan'da yaşanan seçimler ve sonrasında Yunan işgal güçlerinin ülkemizdeki askeri hareketliliği ve buna karşılık ordumuzun ne gibi tedbirler aldığına dair bir beyanat vermiştir¹⁰⁵.

- Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın Birinci İnönü Harbi Hakkında Beyanatu

13 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda, I. İnönü Savaşı'ndan sonra savaşın nasıl

101 B.C.A. Fon No: 030.18.11 Yer No: 2.32.2; B.C.A. Fon No: 030.18.11 Yer No: 3.20.12

102 Neziroğlu ve Yılmaz, s. 49, 50, 56.

103 Çoker, C. I, s. 304.

104 TBMM Z.C., D.1, C.1, s. 90-93.

105 TBMM Z.C., D.1, C.7, s. 230,231.

gelişip sonuçlandığı ile ilgili Meclis'e bir beyanat veren Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, I. İnönü Savaşı öncesinde Yunan ordusu ile işbirliğinde bulunan Çerkez Ethem'in yapılacak taarruzu kazanmak amacıyla ne gibi tedbirler alıp nasıl bir harekât planı hazırladığı konusunda bilgi vermiştir. Ardından, savaş esnasında Türk ordu birliklerinin durumu ve nasıl bir savunma taktiği izlendiğini dile getiren Fevzi Paşa, milletvekillerinin sorularına içinde bulunulan savaş koşullarını da göz ardı etmeden cevap vermiş ve kimi soruları cevapsız bırakmıştır¹⁰⁶.

- Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın, Ardahan ve Artvin'in Gürcüler Tarafından Tahliye Edildiğine Dair Beyanatu

24 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda, Ardahan ve Artvin'in Gürcüler tarafından boşaltılması ile ilgili milletvekillerine beyanat veren Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa; Hariciye Vekili Ahmet Muhtar imzasıyla Gürcistan elçisine gönderilen notada 21 Şubat 1921 tarihine kadar Ardahan ve Artvin'in boşaltılması, aksi takdirde buralara bir askeri harekât düzenleneceği konusunda TBMM tarafından yetkilendirildiklerini bildirdiğini söylemiştir.

Notaya karşı Gürcistan Hükümeti'nin olumlu cevap vermemesi halinde askeri harekâta başlanılacağını fakat aynı tarihlerde kendilerine üç koldan taarruz eden Bolşevik Hükümeti ile savaş halinde olan Gürcistan Hükümetinin Ardahan ve Artvin'i boşaltmaktan başka bir çaresi kalmadığını ve Ardahan'ı Türk kuvvetlerinin teslim aldığı, Artvin'in de birkaç gün içinde tamamıyla Türk kuvvetlerinin idaresine geçeceğini beyan etmiştir.

Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey'in, notada Batum ile ilgili birşey olmadığı, Batum'un durumunun ne olacağını sorması üzerine Fevzi Paşa; Batum'a bir askeri harekât düşünülmeyeceğini ve barış anlaşmasının imzalanmasıyla Batum'un sınırlarımıza dahil edilmeye çalışılacağını bildirmek suretiyle Meclisi aydınlatmaya çalışmıştır¹⁰⁷.

- Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın, Yunanlıların Cepheden Taarruza Başladıklarına Dair Beyanatu

Yunan ordusunun II. İnönü Savaşı için taarruza geçmesi üzerine 24 Mart 1921 tarihli Meclis oturumunda Erkânı Harbiye Umumiye Reisvekili ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa; Yunan taarruzu başladığı için Türk kuvvetlerinin durumu ve pozisyonu ile ilgili bilgi vermekten kaçınmakla birlikte Yunan ordusunun durumu ve hangi kollardan saldırıya geçtiği konusunda milletvekillerini bilgilendirmeye çalıştığı bir beyanat vermiştir¹⁰⁸.

- Müdafaa-i Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisvekili Fevzi Paşa'nın İkinci İnönü Harbine Dair Beyanatu

106 TBMM Z.C., D.1, C.7, s. 280-282.

107 TBMM Z.C., D.1, C.8, s 424, 425.

108 TBMM Z.C., D.1, C.9, s. 229, 230.

2 Nisan 1921 tarihli Meclis oturumunda, II. İnönü Savaşı'nın kazanıldığı ile ilgili bir beyanat veren Fevzi Paşa, öncelikle Yunan ordusunun bu savaşa nasıl hazırlandığı ve kuvvetlerimizi mağlup etmek amacıyla nasıl bir harekât planı izlediği üzerinde durmuştur. Türk ordusuna yapılan çevirme harekâtı ile ordunun Ankara ile bağlantısının tamamen koparılarak mağlup edilmek suretiyle Sevr Anlaşması'nın imzalatılacağı ve Anadolu'nun bu sayede işgalinin önünün açılacağı beklentisiyle yapılmış olan İkinci İnönü Savaşı'nda Türk ordusunun nasıl bir savunma planı uyguladığı ve üstün düşman kuvvetlerinin nasıl mağlup ettiğini açıklamıştır.

Konuşmasının ikinci kısmında ise henüz savaşın sona ermediğini belirterek Yunan kuvvetlerinin Türk kuvvetleri tarafından takip edilmekte olduğu için harekâtın bu safhası ile ilgili fazla bir bilgi veremeyeceğini beyan etmiştir¹⁰⁹.

- Yunan Taarruzu Hakkında Beyanatı ve Konya, Kastamonu ve Samsun'a Birer İstiklâl Mahkemesi Gönderilmesine Dair Şifahi Teklifi

23 Temmuz 1921 tarihli Meclis oturumunda, Eskişehir Kütahya Savaşlarının başlaması ve Yunan ordusunun taarruza geçmesi üzerine Meclis'e bir beyanat veren Fevzi Paşa, Yunan ordusunun kendilerinden üstün kuvvetlerle yapmış olduğu tüm saldırılara rağmen ciddi bir başarı elde edemedikleri, bazı yerlerdeki ilerlemelerine çok önem verilmemesi, esas olanın hala karşılarında savaşacak orduyu muhafaza etmeleri olduğunu beyan ederek milletvekillerinin endişelerini gidermeye çalışmıştır.

Fevzi Paşa ayrıca Yunan ilerlemesi sebebiyle bazı yerlerde yaşanan karışıklıkları sonlandırmak ve suçluların cezalandırılmasını sağlamak amacıyla Konya, Kastamonu ve Samsun'a birer İstiklâl Mahkemesi göndermek suretiyle buralarda ortaya çıkması muhtemel karışıklıkların da önlenmesi gerektiği hususunda şifahi bir teklifte bulunmuştur¹¹⁰.

- Vaziyet-i Askeriyye, Siyasiyye ve Hariciye Hakkında Sözleri

29 Mayıs 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda, ordunun durumu, iç ve dış siyasetteki gelişmeler hakkında Meclis'i bilgilendirmek amacıyla bir beyanat vermiş olan Fevzi Paşa; İngilizlerin Mondros Mütarekesi'nin başlangıcında bazı yerlerden ele geçirdikleri silahlar sebebiyle Türkiye'yi tamamıyla silahsız bıraktıklarını zannetmelerine karşılık Türkiye'nin elinde önemli miktarda silah ve cephane bulunduğunu bildirmiştir. Bu silahların önemli bir kısmının yurdun çeşitli bölgelerinde saklanarak muhafaza edildiğini, bir kısmının da İstanbul'dan kaçırıldığını, bu sebeple İngilizlerin beklediği cephane sıkıntısına düşülmeyeceğini de bildirmiştir. Ayrıca Fevzi Paşa'nın orduya dair verdiği bir diğer bilgi de; ordunun kılık kıyafet ihtiyacının nasıl giderilmeye çalışıldığı yönünde olmuştur.

Fevzi Paşa'nın iç siyasete dair değerlendirmesi ise; İngilizlerle Damat Ferit arasında işbirliği bulunduğu ve bu çerçevede oluşturulan Kuva-i İnzibatiye kuvvetlerinin, milletimizi bölmeye yönelik bir teşebbüs olduğu yönündedir. Bu İngiliz planının bütün İngiliz sömürgelerinde uygulanarak kardeşi kardeşe düşürmek suretiyle İngilizlerin

109 TBMM Z.C., D.1, C.9, s. 321, 322.

110 TBMM Z.C., D.1, C.11, s. 348, 349.

hedeflerine ulaşmaya çalıştıkları da Fevzi Paşa tarafından dile getirilmiştir.

Fevzi Paşa konuşmasında mağlubiyetlerin kesin olarak bir antlaşma ile tasdik edilmediği sürece milletlerin mağlup olarak kabul edilemeyeceğini ve I. Dünya Savaşı'nın henüz sona ermediğini dile getirmek suretiyle milletimizin içine düşürülmek istendiği mağlubiyet psikolojisinden bir an önce sıyrılarak kesin zaferi kazanmak konusunda hiçbir şüpheye düşmemesi gerektiğini belirtmiştir¹¹¹.

- Cephelerdeki Askeri Vaziyet, Bazı Milis Kuvvetlerin Tasfiyesi Hakkındaki İstizah Takriri Üzerine Sözleri

9 Aralık 1920 tarihli Meclis gizli oturumunda, cephelerdeki askeri durum ve bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkındaki istizah takrirleri üzerine söz alan Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, Meclis'in açılıp hükümetin faaliyete başladığı günlerde Anadolu'da, Mütareke hükümlerine uymayarak elindeki silah ve cephaneyi teslim etmeyen Doğu Cephesi dışında hiçbir yerde düzenli bir ordunun bulunmadığı, İzmir'in işgali sonrasında halkın tepkisi sonucu Batı Cephesi'nde Kuva-i Milliye birliklerinin oluşmaya başladığını belirtmiştir.

Fevzi Paşa, kimi zamanlarda kitleleri etkileyecek ve galeyana kapılmaya sebep olacak olayların, yeterli tedbirler alınmadan eyleme dönüşmesi üzerine bir felakete dönüşebileceğini örnekleriyle ortaya koymaya çalıştığı ve Gediz Muharebelerinde başarısızlığa uğramanın nedeninin tam da bu durumla açıklanması gerektiğini ifade etmiştir.

Konuşmasında; orduların geri hatları ile iletişimin devam etmesi ve cephedeki kuvvetlerini besleyebilmeleri açısından tren hatlarının önemine değinen Fevzi Paşa, Yunan ordusunun tren hatlarını esas alarak Anadolu'da pozisyon almakta olduğunu ve bu yüzden Eskişehir ve Afyon'da kuvvetlerini toplamaya çalıştığını, kendilerinin de kuvvetlerini iki merkeze yoğunlaştırmak zorunda olduklarını bildirmiştir.

Fevzi Paşa son olarak, Batı Cephesi'nde elde edilecek kesin zaferin ancak tek elden sevk ve idare edilen düzenli ordu birlikleri ile mümkün olduğu, bunun için de bir an önce çetecilik faaliyetlerine son verilip düzenli orduya geçmenin harp sanatının zorunluluğundan kaynaklandığını "bundan sonra bütün gazetelerde Mustafa Kemal Paşa çeteleri namı olmayacak, Anadolu Büyük Millet Meclisi ordusu namı olacaktır" sözleriyle ifade etmeye çalışmıştır¹¹².

- Canik Mebusu Nafiz Bey'in Gayrimüslimlerin Askeri Vaziyetine Dair Takriri Hakkında Sözleri

22 Ocak 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda, Canik Mebusu Nafiz Bey'in Gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askerlikle mükellef oldukları ve şimdiye kadar neden askere alınmadıkları konusunda Müdafaa-i Milliye Vekâletine göndermiş olduğu sual takririni cevaplamak amacıyla bir konuşma yapan Fevzi Paşa; öncelikle Anadolu'da ne

111 TBMM G.C.Z., D.1, C.1, s. 44-46.

112 TBMM G.C.Z., D.1, C.1, s. 252-255.

kadar Gayrimüslim bulunduğu ile ilgili bilgi vermiştir.

Ardından, Gayrimüslimlerin niçin askere alınmadıkları hususunda; Balkan Savaşı'nda silahlı olarak görev yapan Gayrimüslimlerin yaratmış oldukları sıkıntılar sebebiyle Birinci Dünya Savaşı sırasında silahsız olarak geri hatlarda Gayrimüslimlerden istifade edildiğini, muharip olarak bu unsurlardan faydalanılmadığını ifade etmiştir.

Mevcut şartlar altında Gayrimüslimlerden silahlı ya da silahsız olarak istifade etmeye çalışmanın birçok sıkıntıları beraberinde getireceği, bu durumun aleyhimize propaganda unsuru olarak kullanılabilmesi, bu nedenle Gayrimüslimlerin askerlik mükellefiyetlerini yerine getirmeleri için en uygun yolun onlardan alınacak nakdi bedel vasıtasıyla askerlikten muaf olmaları olduğunu belirtmiştir. Müslüman olanlardan 500 liraya kadar alınan bu bedelin Gayrimüslimlerden 500 ile 1.000 lira arasında alınmasının en sağlıklı çözüm yolu olduğunu belirtmiştir¹¹³.

- Yunan Taarruzu Üzerine Harp Vaziyeti Hakkında Görüşmeler ve TBMM'nin Kayseri'ye Nakli Münasebetiyle Sözleri

23 Temmuz 1921 tarihli gizli oturumda, Eskişehir Kütahya Savaşlarında üstün Yunan kuvvetleri karşısında başarılı olunamayacağı anlaşıldığında, Yunan kuvvetleri tarafından imha edilmesini engellemek amacıyla orduyu Sakarya nehrinin doğusuna kadar çekmek mecburiyetinde kalınmıştı. Her ne kadar orduda ciddi bir kayıp sözkonusu olmasa da ordunun geri çekilişinin mağlubiyet anlamına geldiği ve Yunan kuvvetleri tarafından tamamıyla imha edildiği yönünde bir propaganda oluşmuştu. Bu durum hem millette hem de milletvekilleri arasında derin bir üzüntüye ve karamsarlığa sebep olmuştu.

Bu yaşanan olaylar üzerine Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa, Eskişehir Kütahya Savaşları ve ordumuzun durumu ile ilgili bilgi vermek üzere Meclis'te bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır. Fevzi Paşa konuşmasında Yunan ordusunun bu savaşta nasıl bir harekât planı izlediği ve Türk ordusuna nerelerden saldırdığı, buna karşılık Türk ordusunun Yunan ordusunun ilerleyişini durdurmak ve yapılan kuşatma harekâtından kurtulmak amacıyla nasıl bir savunma ve çekilme planı izlediğine dair oldukça tafsilatlı bir açıklama yapmıştır.

Fevzi Paşa, savaş ile ilgili açıklamalarından sonra, Yunan kuvvetlerinin esas hedefinin Ankara'daki Meclisi ortadan kaldırmak olduğu için bütün gücüyle Ankara'ya saldırmak isteyeceğini, bu sebeple Meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması halinde ordunun hareket kabiliyetinin arttırılacağı, gerekirse yeni cephe açma imkanı olabileceğini ifade ederek, askeri bir zorunlulukla Meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁴.

- Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık Verilmesi Hakkında Kanun Teklifi Münasebetiyle Sözleri

5 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumda, ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi ve Sakarya

113 TBMM G.C.Z., D.1, C.1, s. 320-322.

114 TBMM G.C.Z., D.1, C.2, s. 99-103.

Savaşı'na hazır hale gelmesini sağlamak amacıyla, Meclis'in tüm yetkilerini kullanmaya muktedir olarak Mustafa Kemal Paşa'nın üç ay süre ile Başkomutanlık makamına getirilmesi ile ilgili olarak verilen kanun görüşmeleri devam ederken söz alan Fevzi Paşa, Başkomutanlık konusundan ziyade, daha önceden de dile getirdiği Meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması üzerinde durmuş ve buna dair bir konuşma yapmıştır.

Fevzi Paşa, bir ülke ile anlaşma imzalamak için ya onun ordusunun mağlup edilmesi, ya da başkentinin işgal edilmesi ile o ülkenin sulh masasına oturtulduğu, bu taktiğin hem kendi tarihimizde, hem de dünya tarihinde birçok örneğini görmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. İçinde bulunulan şartlar gereği yapılması gereken en önemli işlerden birisinin de Meclis'in yerinin değiştirilerek orduya manevra kabiliyeti kazandırmak olduğu, başkenti savunmak için ordunun Sakarya Nehri ile Ankara arasına sıkıştırılmasının doğru bir uygulama olmayacağını beyan etmiştir. Meclisin Ankara'dan naklinin halkta ve orduda morallerin bozulmasına neden olabileceği, bunu önlemek için de Meclis'ten seçilecek temsilciler vasıtasıyla askeri bu konuda aydınlatacak bir heyet oluşturmanın mümkün olduğu, önemli olanın başkentini bulduğu yer değil vatanın tüm toprakları olduğunu ifade etmiştir¹¹⁵.

- 144 Numaralı Başkomutanlık Kanunu'nun Süresinin Uzatılması Hakkında Sözleri

Başkomutanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması ile ilgili olarak 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumdaki görüşmeler sırasında söz alan Fevzi Paşa; çıkarılmış olan bu kanunun Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasındaki önemine değindikten sonra artık şartların değiştiği ve Yunan ordusunun tren hatlarından da istifade edebildiği, lojistik merkezlerine daha yakın olduğu savunma hattı oluşturduğunu belirtmiştir. Türk ordusunun ise Yunan ordusuna karşı yapacağı bir taarruzda işinin daha zor olduğu, bu şartlarda hem maddi hem de manevi bakımdan büyük önem taşıyan başkomutanlık makamının devam ettirilmesi gerektiğini beyan etmiş ve kanunun süresinin uzatılmasını istemiştir¹¹⁶.

- İtilaf Devletleri'nden Gelen Ateşkes Teklifi Münasebetiyle Sözleri

Sakarya Savaşı'ndan sonra Paris'te bir araya gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan devletleri, Türkiye ile Yunanistan arasında devam eden savaşın sona ermesi, ateşkes antlaşmasının imzalanması ve bu çerçevede barış görüşmelerinin başlaması için TBMM Hükümeti'ne bir nota göndermişlerdir. Gönderilen notanın Hükümetçe değerlendirilmesinden sonra konu Meclis genel kuruluna getirilmiş ve notaya verilecek cevap hususunda İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa 24 Mart 1922 tarihli Meclis gizli oturumunda söz alarak milletvekillerine nota ile ilgili bilgi vermiştir.

Fevzi Paşa; Mütareke'nin siyasi bir karar olmakla birlikte askeri boyutunun göz ardı

115 TBMM G.C.Z., D.1, C.2, s. 181-182.

116 TBMM G.C.Z., D.1, C.2, s. 425.

edilmemesi gerektiğini, her ne kadar Meclis'in karar vermekte yetkili olduğu bilirse de bu konuda askeri zorunluluklar sebebiyle verilecek cevapta ordu başkumandanlığının görüşlerinin dikkate alınacağını belirtmiştir.

Meclisin belirleyeceği bir heyetin cephede başkumandanla görüştürülmesi ve bu görüşmeler neticesinde İtilaf devletlerine bir cevap yazmanın daha doğru olacağını ifade etmiştir¹¹⁷.

- Fevzi Paşa ve Edirne Milletvekili İsmet Paşa'nın, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Mareşallik Rütbesi ve Gazilik Unvanı Verilmesine Dair Tavrı

Sakarya Savaşı'nda, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya orduyu sevk ve idare için bizzat cepheye kadar gelerek yapmış olduğu fedakârlıklardan ötürü Gazilik ve Mareşallik unvanlarının verilmesi konusunda 8 adet teklifte bulunulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Fevzi Paşa ve İsmet Paşa tarafından verilmiş olan tavrıdır. Tavrıların birleştirilmesi üzerine 19 Eylül 1921 tarihli Meclis oturumunda yapılan oylamada, Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik ve Mareşallik unvanlarının verilmesi oy birliği ile kabul edilmiştir¹¹⁸.

2.4. Hüseyin Bey'in Görevleri ve Faaliyetleri

Hüseyin Bey'in, 2. yasama yılında 5. Şube üyeliği, 3. yasama yılında 3. Şube üyeliği, 4. yasama yılında 1. Şube üyeliği ve Kavanin-i Maliye Encümeni üyeliği görevlerinde bulunduğu görülmüştür¹¹⁹. Hüseyin Bey'in, TBMM'deki gruplardan 1. Grup üyesi olduğu tespit edilmiştir¹²⁰.

Hüseyin Bey'in yasama faaliyetleri çerçevesinde tavrı, teklif, izahat isteme vd. bir faaliyeti ile Meclis kürsüsünden yaptığı bir konuşma tespit edilememiştir.

3. Kozan Milletvekillerinin Katıldıkları Oylamalar

Kozan milletvekilleri I. Yasama döneminde gerçekleştirilen 338 Kanun oylamasından 167'sinde oy kullanmışlardır. Yapılan 35 oylamada milletvekilleri tek başına oylamaya katılmışlarken; 70 oylamaya 2 milletvekili, 58 oylamaya 3 milletvekili ve 4 oylamaya da 4 milletvekili katılmıştır. Kanun oylamaları sırasında 161 kabul, 22 red oyu kullanılmışken 5 defa da çekimser oy kullanıldığı tespit edilmiştir. TBMM'de kabul edilen kanunlara, Kozan milletvekillerinin katılım oranı şu şekilde olmuştur;

Dr. Fikret Bey, TBMM'nin yasama süresince kabul ettiği 338 kanunun 90'ında oylamaya katılmış ve 82 kanunun kabulü yönünde oy kullanırken 8 kanuna da red oyu kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 167 oylamanın 5 tanesine Dr. Fikret Bey tek

117 TBMM G.C.Z., D.1, C.3, s. 117, 118.

118 TBMM Z.C., D.1, C.12, s. 263, 264.

119 TBMM Z.C., D.1, C. 9, s. 19; C. 18, s. 21; C. 28, s. 20, 42.

120 Çoker, C. I, s. 304.

başına katılmıştır. Dr. Fikret Bey; Meclis'in 6 Mayıs 1922 tarihli oturumunda Başkanlık Süresinin 5 Mayıs 1922 Tarihinden İtibaren 3 Ay Daha Uzatılması Hakkındaki Kanun¹²¹ ve Meclis'in 3 Kasım 1922 tarihli oturumunda Barış Konferansı Delegeleri Masraflarına Dair Kanun¹²² oylamasında kabul oyu kullanmıştır. Meclis'in 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda, Başkanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasına dair olan önergeye¹²³ ise red oyu vermiştir.

Dr. Mustafa Bey, TBMM'nin yasama süresince kabul ettiği 338 kanunun 111'inde oylamaya katılmış ve 96 kanunun kabulü yönünde oy kullanırken 13 kanuna red oyu kullanmıştır. Dr. Mustafa Bey 2 kanun oylamasında ise çekimser oy kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 167 oylamanın 11 tanesine Dr. Mustafa Bey tek başına katılmıştır. Dr. Mustafa Bey; Meclis'in 5 Ağustos 1921 tarihli oturumunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkanlık Tevcihine Dair Kanun¹²⁴, Meclis'in 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkanlık Tevcihine Dair Kanunun Süresinin Uzatılması Hakkındaki Kanun¹²⁵, Meclis'in 6 Mayıs 1922 tarihli oturumunda Başkanlık Süresinin 5 Mayıs 1922 Tarihinden İtibaren 3 Ay Daha Uzatılması Hakkındaki Kanun¹²⁶ oylamasında kabul oyu kullanmıştır. Meclis'in 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda, Başkanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasına dair olan önergeye¹²⁷ ise red oyu vermiştir.

Fevzi Paşa, TBMM'nin yasama süresince kabul ettiği 338 kanunun 20'sinde oylamaya katılmış ve 18 kanunun kabulü yönünde oy kullanırken 2 kanuna da red oyu kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 167 oylamanın 2 tanesine Fevzi Paşa tek başına katılmıştır. Fevzi Paşa, Meclis'in 5 Ağustos 1921 tarihli oturumunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkanlık Tevcihine Dair Kanun¹²⁸ ve Meclis'in 6 Mayıs 1922 tarihli oturumunda Başkanlık Süresinin 5 Mayıs 1922 Tarihinden İtibaren 3 Ay Daha Uzatılması Hakkındaki Kanun¹²⁹ oylamasında kabul oyu kullanmıştır. Meclis'in 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda, Başkanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasına dair olan önergeye¹³⁰ ise red oyu vermiştir.

Hüseyin Bey, TBMM'nin yasama süresince kabul ettiği 338 kanunun 133'ünde oylamaya katılmış ve 124 kanunun kabulü yönünde oy kullanırken 6 kanuna red oyu kullanmıştır. Hüseyin Bey 3 kanun oylamasında ise çekimser oy kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 167 oylamanın 17 tanesine Hüseyin Bey tek başına katılmıştır.

121 TBMM Z.C., D. 1, C. 19, s. 529, 530.

122 TBMM Z.C., D. 1, C. 24, s. 377.

123 TBMM G.C.Z., D.1, C. 3, s. 330.

124 TBMM Z.C., D. 1, C. 12, s. 22.

125 TBMM G.C.Z., D.1, C. 2, s. 431.

126 TBMM Z.C., D. 1, C. 19, s. 529, 530.

127 TBMM G.C.Z., D.1, C. 3, s. 330.

128 TBMM Z.C., D. 1, C. 12, s. 22.

129 TBMM Z.C., D. 1, C. 19, s. 529, 530.

130 TBMM G.C.Z., D.1, C. 3, s. 330.

Hüseyin Bey; Meclis'in 29 Kasım 1920 tarihli oturumunda İstiklal Madalyası Kanunu¹³¹, Meclis'in 5 Ağustos 1921 tarihli oturumunda **Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkomutanlık Tevcihine Dair Kanun**¹³², Meclis'in 31 Ekim 1921 tarihli gizli oturumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkomutanlık Tevcihine Dair Kanunun Süresinin Uzatılması Hakkındaki Kanun¹³³, Meclis'in 19 Aralık 1921 tarihli oturumunda Hıyaneti Vataniye Mücriminin Bir Kısmının Aflarına Dair Kanun¹³⁴, Meclis'in 6 Mayıs 1922 tarihli oturumunda Başkomutanlık Süresinin 5 Mayıs 1922 Tarihinden İtibaren 3 Ay Daha Uzatılması Hakkındaki Kanun¹³⁵ hakkındaki oylamalarda kabul oyu kullanmıştır.

Kozan milletvekilleri I. Yasama döneminde gerçekleştirilen Kanun tasarısı, Encümen Mazbatası, hükümet üyeleri güven oylaması, taktir, bütçe, izin vd. konularda yapılan oylamalardan 78'ine katılmışlardır. Yapılan 25 oylamada milletvekilleri tek başına oylamaya katılmışlarken; 28 oylamaya 2 milletvekili, 23 oylamaya 3 milletvekili ve 2 oylamaya da 4 milletvekili katılmıştır. Oylamalar sırasında 63 kabul, 23 red oyu kullanılmışken 5 defa da çekimser oy kullanıldığı tespit edilmiştir. TBMM'deki diğer oylamalarda Kozan milletvekillerinin katılım oranı şu şekilde olmuştur;

Dr. Fikret Bey, TBMM'de yapılan diğer oylamalardan 39 oylamaya katılmış ve 20 oylamada kabul oyu kullanırken 8 oylamada red oyu kullanmıştır. Dr. Fikret Bey, 1 oylamada ise çekimser oy kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 78 oylamanın 3 tanesine Dr. Fikret Bey tek başına katılmıştır. Dr. Fikret Bey, Meclis'in 30 Ekim 1922 tarihli oturumunda Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye hakkındaki Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının taktirine¹³⁶ kabul oyu vermişken; Meclis'in 14 Eylül 1920 tarihli oturumunda Meni Müskirat Kanun Tasarısı'na¹³⁷ ise red oyu kullanmıştır.

Dr. Mustafa Bey, TBMM'de yapılan diğer oylamalardan 50 oylamaya katılmış ve 34 oylamada kabul oyu kullanırken 15 oylamada red oyu kullanmıştır. Dr. Mustafa Bey, 1 oylamada ise çekimser oy kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 78 oylamanın 7 tanesine Dr. Mustafa Bey tek başına katılmıştır. Dr. Mustafa Bey, Meclis'in 30 Ekim 1922 tarihli oturumunda Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye hakkındaki Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının taktirine¹³⁸ ve Meclis'in 6 Ekim 1921 tarihli oturumunda Koçgiri Hadisesi amilleri hakkındaki karara¹³⁹ kabul oyu vermişken; Meclis'in 14 Eylül 1920 tarihli oturumunda Meni Müskirat Kanun Tasarısı'na¹⁴⁰ ise red oyu kullanmıştır.

131 TBMM Z.C., D. 1, C. 6, s. 137.

132 TBMM Z.C., D. 1, C. 12, s. 22.

133 TBMM G.C.Z., D.1, C. 2, s. 431.

134 TBMM Z.C., D. 1, C. 15, s. 155.

135 TBMM Z.C., D. 1, C. 19, s. 529, 530.

136 TBMM Z.C., D. 1, C. 24, s. 297, 298.

137 TBMM Z.C., D. 1, C. 4, s. 154.

138 TBMM Z.C., D. 1, C. 24, s. 297, 298.

139 TBMM Z.C., D. 1, C. 13, s. 109.

140 TBMM Z.C., D. 1, C. 4, s. 154.

Fevzi Paşa, TBMM’de yapılan diğer oylamalardan 6 oylamaya katılmış ve 5 oylamada kabul oyu kullanırken 1 oylamada red oyu kullanmıştır. Fevzi Paşa, Meclis’in 30 Ekim 1922 tarihli oturumunda Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye hakkındaki Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının tavrına¹⁴¹ kabul oyu vermiştir.

Hüseyin Bey, TBMM’de yapılan diğer oylamalardan 60 oylamaya katılmış ve 45 oylamada kabul oyu kullanırken 13 oylamada red oyu kullanmıştır. Hüseyin Bey, 2 oylamada ise çekimser oy kullanmıştır. Kozan milletvekillerinin katıldığı 78 oylamanın 15 tanesine Hüseyin Bey tek başına katılmıştır. Hüseyin Bey, Meclis’in 26 Temmuz 1922 tarihli gizli oturumunda, İstiklâl Mahkemeleri’nin faaliyetlerine ara vermeleri hakkında Mersin Mebusu Salâhattin Bey ve arkadaşları verilen tavrına¹⁴² ve Meclis’in 30 Ekim 1922 tarihli oturumunda Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye hakkındaki Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının tavrına¹⁴³ kabul oyu vermişken; Meclis’in 6 Ekim 1921 tarihli oturumunda Koçgiri Hadisesi amilleri hakkındaki karara¹⁴⁴ red oyu kullanmıştır.

SONUÇ

Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Seçim beyannamesi gereğince 5 milletvekilini TBMM’ye gönderen Kozan, dönemin Sivas Valisi Reşit Paşa’nın (Ronabar) Nisab-ı Müzakere Kanunları gereğince Meclise katılmadan istifa etmesi üzerine I. Yasama döneminde 4 milletvekili ile temsil edilmiştir.

Kozan milletvekilleri Meclis’te buldukları süre içinde gerek seçim bölgelerinin sorunları gerekse ülkenin genel sorunları ile ilgili olarak aktif olarak çalışmışlardır.

Fevzi Paşa’nın İcra Vekilleri Heyeti Reisliği ve Müdafaa-i Milliye Vekilliği görevlerini yürütmesi, Hüseyin Bey’in izin alarak bizzat cepheye gitmesi veya Dr. Fikret Bey’in Kastamonu İstiklal Mahkemesi üyeliği bunun örneğidir.

Milletvekilleri arasında söz alma, tavrı, teklif, izahat isteme vb. yasama faaliyeti tespit edilemeyen tek milletvekili Hüseyin Bey’dir. Buna karşılık Kozan milletvekilleri içerisinde Meclis’teki oylamalara en fazla katılan ise Hüseyin Bey olmuştur. Fevzi Paşa’nın ve Dr. Fikret Bey’in oylamalarda diğer milletvekillerine göre daha az bulunmuş olmaları ise yapmış oldukları görev sebebiyle Milli Mücadele’nin askeri safhası tamamlanana kadar Ankara dışında bulunmalarından kaynaklanmıştır.

141 TBMM Z.C., D. 1, C. 24, s. 297, 298.

142 TBMM G.C.Z., D.1, C. 3, s. 632.

143 TBMM Z.C., D. 1, C. 24, s. 297, 298.

144 TBMM Z.C., D. 1, C. 13, s. 109.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A. Fon No: 030.11.10 Yer No: 3.6.19

B.C.A. Fon No: 030.10.00 Yer No: 77.509.15

B.C.A. Fon No: 030.18.11 Yer No: 2.32.2

B.C.A. Fon No: 030.18.11 Yer No: 3.20.12

B.C.A. Fon No: 490.1.00 Yer No: 516.2072.1

TBMM Arşivi

Dr. Fikret Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 291.

Dr. Mustafa Cantekin'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 6, Sicil No: 95.

Fevzi Paşa'nın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 293.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 8, Sicil No: 293.

Hüseyin Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi, Devre 1, Sicil No: 294.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi

Fevzi Paşa'nın Askeri Safahat Belgesi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Sicil No: 1311-7.

Resmi Yayınlar

Zabıt Cerideleri Açık Oturum Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 1, 3. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 2-5, 3. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1981.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 6, 2. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 7, 2. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 8, 2. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 9, 2. Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 1954.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 10-17, TBMM Basımevi, Ankara, 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 18-22, TBMM Basımevi, Ankara, 1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 23-27, TBMM Basımevi, Ankara, 1960.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C. 28-29, TBMM Basımevi, Ankara, 1961.

Zabıt Cerideleri Gizli Oturum Zabıtları

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 1-4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanem Matbaası, Ankara, 1985.

Kitap ve Makaleler

Akbal, İsmail, “Milli Mücadele Dönemi II (1920-1923)”, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd., Savaş Yayınevi, Ankara, 2009.

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Aslan, Yavuz, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001Akandere, Osman, “Damat Ferit Paşa'nın IV. Hükümeti Döneminde Kuvâ-yı Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları”, *A.Ü. TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Ankara, Bahar, 2009.

Aybars, Ergün, “Mareşal Fevzi Çakmak”, *Ölümünün 60'uncü Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, C. 3, İstanbul, 1997.

Aydın, Ayşe, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Görev Yapan Sağlık Mensupları” *ATAM Dergisi*, S. 42, C. XIV, Ankara, Kasım, 1998.

Baycan, Nusret, “Fevzi Çakmak”, *ATAM Dergisi*, S. 16, C. VI, Ankara, Kasım, 1989.

Çamurdan, Ahmet Cevdet, *Kozan'ı Tanıyalım*, Önder Matbaası, Ankara, 1973.

Çelik, Kemal, *Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, TTK Yayınları,

Ankara, 1999.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, C. I, III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2010.

Gemici, Filiz, *Milli Mücadele Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2007.

Girgin, Kerem Ozan, *Türkiye Seçim Tarihi*, Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Gök, Hayrullah, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri (1876-1950)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997.

Güneş, İhsan, *Birinci Dönem TBMM'nin Düşünce Yapısı (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Koparan, Engin, "1930-1935 Döneminde Türkiye'de Masonluk Tarihi", *Mimar Sinan, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası Yayınları*, S. 135, İstanbul, 2006.

Mango, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer, *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C. 1, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s. 3, 37, 49, 55; *TBMM Albümü, 1920-2010 1. Cilt 1920-1950*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Pancaroğlu, Adnan Ferruh, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.

Sezgin, Ömür, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1984.

Teke, Ali Vehbi, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde I-V. Dönem Adana Milletvekilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. TİTE, Ankara, 2009.

Topaloğlu, Murat, *Osmanlı Devleti'nin Çözülme Devrinde Kozanoğulları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007.

TBMM Albümü, 1920-2010 (1. Cilt 1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler

Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Ünalp, Rezzan, “Mareşal Fevzi Çakmak’ın Özgeçmişi”, *Ölümünün 60’uncu Yıl Dönümünde Mareşal Fevzi Çakmak Paneli*, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 2010.

Üzelgök, Özlem, *Adana İli Kozan İlçesi Halk Kültürü Araştırmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008.

Yarar, Hülya ve Delialioğlu, Mustafa, *Cepheden Meclise*, Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Yazan, Şamil, *Kozan Sancağında Yaşayan Osmanlı Ermenilerinin Siyasi Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2011.

Yeşilyurt, Süleyman, *Mareşal ve İnönü’nün Bitmeyen Kavgası*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012.

Yılmaz, Veli, *Fevzi Çakmak*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Yüzgeç, Ayşegül Demirden, *Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri, (1920-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.